

Perspectieven van het Kerkelijk Recht op de drempel van de jaren tachtig.

Rik Torfs

Kerkelijk recht ... de naam roept onmiddellijk verwachtingen op. Hij doet denken aan stofferige soutanes, wierrook en brevieren - niet steeds actueel. In het elan van het tweede Vaticaanse Concilie en vooral van 1968 kreeg het canonieke recht het zwaar te verduren. 1968 Met de onstuimige waarheid van toen op afgeschilferde straatmuren : «L'obéissance commence par la conscience et la conscience par la désobéissance.»

Vanwaar al die scepsis ? Kerkelijk recht is een combinatie van Kerk en recht. Wat staat het meest op de helling : de Kerk, het recht of beiden, als twee blinden samen in de afgrond ?

Het recht stelt men vandaag de dag niet erg in vraag. De anarchie heeft geen orde op zaken kunnen stellen. Bakoenin is al zo lang dood. Steeds meer maatschappelijke situaties worden gejuridiseerd (1). In ons vaderland, en ook elders natuurlijk, doemen immer talrijker wetten van openbare orde op. Met penale sancties, met gevangenisstraffen. Nu hoort men wel eens klagen over dit *imbroglio*, bijvoorbeeld over de wildgroei van de sociale zekerheid. De bedoeling is hier echter alleen de toestand te saneren (2), het bestaan van het recht op zichzelf wordt geenszins gecontesteerd. Of men nu socialist is of solidarist, steeds is er het recht om de maatschappij weer recht te trekken. Karl Marx nodigde de proletariërs aller landen uit zich te verenigen. In welke rechtsfiguur vermeldde hij niet. Maar hoe weinig formalistisch ook, elke vereniging impliceert een vorm van recht, in de zin van klare afspraken. Want ook hier schuilt een punt dat het canonieke recht geen goed heeft gedaan. Recht in de Kerk roept al te vlug de gedachte op aan blinde gehoorzaamheid en smeulende brandstapels. Wie bewondert niet Jan Hus die, toen een oude vrouw een twijg op zijn brandstapel gooide, haar bedacht met de woorden : «O sancta simplicitas !» ? Toch is dat niet de kern.

(1) W. VAN GERVEN, *Algemeen deel*, S.W.U., Antwerpen - Utrecht, 1969, 284.

T. KOOPMANS, *Contractueel stippelwerk*, Samson, Alphen aan den Rijn, 1965, 17 blz.

(2) CFR. *Het Nieuwsblad*, 5 en 6 november 1977, met artikelen van HUGO DE RIDDER : «Leuvense Codex is niet te nemen of te laten» en «Sociale zekerheid is niet meer sociaal».

We komen hier meteen tot de contestatie van de Kerk zelf. De Kerk als instituut zou het échec van haar eigen boodschap reeds in zich dragen. Er is de ijzeren wet der oligarchie van de socioloog Michels die zegt dat macht, juist omdat ze macht is, uiteindelijk verwordt (3). En er is het voorbeeld van de geschiedenis. Eens de eerste, moeilijke eeuwen voorbij ging de Kerk verbazend vaak hand in hand met de machthebbers voor zover ze het zelf al niet voor het zeggen had. Dit zet veel kwaad bloed, vooral nu. Vooral nu, nu men ongestraft de Kerk kan bekritisieren omdat ze geen kritiek duldt. In bepaalde milieus, soms ook aan deze universiteit, is het erg moeilijk openlijk de Kerk te verdedigen. Haar onverdraagzaamheid, zegt men, kan niet worden getolereerd.

Nochtans stellen deze mensen mijns inziens het probleem verkeerd. Een gestructureerde Kerk schept gevaren, laat onmiskenbaar kans tot misbruiken en onderdrukking. Akkoord. Maar een gestructureerde Kerk is de enige die de gemeenschapsidee, die toch wezenlijk bijbels is, op brede schaal in werkelijkheid kan omzetten. Kleine, gezellige groepjes (4) met kaas en wijn en gebroken licht, af en toe een weekend met vallende bladeren, zijn goed maar niet goed genoeg voor de opdracht die in het Christendom schuilgaat. In die zin volg ik Jean Delumeau niet. In zijn boek *Le christianisme va-t-il mourir ?* (5) pleit hij voor een minoritaire Kerk, arm en vervolgd. Maar vervolging is goed zolang men erover praat vanuit zijn fauteuil. En arm kan armzalig worden en resulteren in een onvermogen om de mens te bereiken. Een gestructureerde Kerk biedt ook de mogelijkheid tot snellere doorstroming van nieuwe ideeën.

Een gestructureerde Kerk kan beter standpunten innemen ten aanzien van de wereldproblemen. Hierin moet men erg voorzichtig zijn en zich hoeden voor dorpspolitiek met een ethisch sausje dat de waarheid nog meer waarheid maakt. Toch is het ongetwijfeld een feit dat de Kerk op dit ogenblik een mooie rol speelt op het vlak van de mensenrechten (6). In bepaalde landen is die rol zelfs onontbeerlijk, levensnoodzakelijk. De Kerk is er vaak de enige stem die «kan» spreken zonder gesmoord te worden. Kerk en mensenrechten gingen niet immer hand in hand. De vijandige houding tegenover de vrijheden in de negentiende eeuw (7) is niet steeds om erg trots op te zijn. Er blijven nog lacunes. De mensen in de Kerk zijn ook maar mensen. Maar ongetwijfeld is er veel in gunstige zin veranderd. Het is alleen treurig dat de Kerk die inspanningen in haar eigen schoot niet steeds doortrekt. Mensenrechten in de Kerk, daar mag toch

(3) R. MICHELS, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Grubbenlebens*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1957 (herdruk 1925, eerste editie 1911).

(4) CFR. ook «Ignaas De Witte was twintig jaar studentenpastoor», *Academische tijdingen*, 26 oktober 1979, 6-7.

(5) J. DELUMEAU, *Le christianisme va-t-il mourir*, Hachette, Parijs, 1977.

(6) J. KERKHOFS, *Mensenrechten en grondrechten in de Kerk*, *Streven*, 1979, 483-91.

(7) F. REFOULE, *L'église et les libertés*, *Le Supplément*, 1978, 243-59.

eens over nagedacht worden (8). Een nadere omschrijving van de fundamentele rechten der gelovigen kan hier bevrijdend werken.

Een probleem blijft nog wel de waarde van de regel. Recht en macht mogen niet geontologiseerd of op zichzelf waardevol worden. Daar worstelde het kerkelijk recht wel wat mee : ellendige canones over los- en vaststaande altaren en over boeken die het boekje te buiten gingen. Misschien ééns interessant maar alleszins hopeloos verouderd. Doch ook hierin komt verandering ten goede. De Codex Iuris Canonici wordt van 2414 tot 1810 canones teruggeschoefd. Het strafrecht krimpt van 220 tot 73 bepalingen. We moeten wel aannemen, het recht is, in tegenstelling tot het leven, niet organisch geconcipeerd en evolueert daarom met sprongetjes. Het komt erop aan bokkensprongen te vermijden. In de staat zou dat op revolutie uitdraaien met schreiende weduwen en wezen. In de Kerk ook, ten tijde van Luther, Calvijn en Zwingli. Nu, verdwijnen nog steeds velen - te velen - geruisloos.

De vraag naar de rol van de gelovigen blijft acuut. Enerzijds verdedigt de Kerk bepaalde - ook weer niet zo'n massa - eeuwige principes. Anderzijds is er de wil van de mensen. Eeuwig dilemma, maar zelfs de moraaltheoloog Francisco Suarez (1548-1617), die de autonomie van de wetgever benadrukt, laat toch nog ergens een uitweg voor de volkswil. Als de gemeenschap oordeelt dat een wet bijzonder ver gaat, mag ze veronderstellen dat de wetgever het allemaal niet zo onmenselijk bedoelde (9).

Ik heb met opzet niet gepoogd een theoretische verklaring te zoeken voor het fundament van het recht in de Kerk. Het gaat hier om het tastende verantwoord van de stem der Kerk die in de plaats trad van Christus' woord. Marian Zurowski, canonist uit Warschau, wijdde hieraan recent nog een artikel in *Studia Canonica* (10). Zurowski ziet een eerste, maar onvolledige, verklaring voor het recht in het adagium «ubi societas, ibi potestas». Hij zoekt evenwel bijkomende steun in de gemeenschapsidee die uit de sacramenten spruit. Dit is natuurlijk mooi, maar ergens ver van het juridische zelf verwijderd, te abstract, zodat daarin toch nog teveel ruimte voor willekeur overblijft.

Het canonieke recht heeft er nochtans alle belang bij echt *recht* te zijn, niet met fiscale halve percenten en details over planschade, niet alles moet geregeld worden en geregeld verlopen, *l'imagination au pouvoir*,

(8) Men is er al wel mee bezig, zelfs langer dan algemeen wordt aangenomen, zie o.m. : A. PRIETO, Los derechos subjetivos publicos en la iglesia, *Revista española de derecho canonico*, 1964, 855-91.

Verdere verwijzingen vindt men in het onder noot 6 geciteerde artikel van J. KERKHOFS. (9) F. SUAREZ, De legibus et de Deo Legislatore, *Opera Omnia Volumen 5*, Parijs, 1856, IV, 16.

(10) M. ZUROWSKI, Le fondement du pouvoir et du droit dans la communauté ecclésiale, *Studia Canonica*, 1977, II, 329-38.

nietwaar. Wel zijn er glas-, beter nog, kristalheldere regels nodig. Zonder theologie in de tekst. Theologie moet wel als grondslag dienen, moet slagvaardig zijn. Recht wordt ze best niet. Het gevaar van een vermenging van godgeleerdheid en recht resulteert immers in brandstapels en konden we recent ook nog ervaren in Iran waar God menu's samenstelt en vrouwen sluiert.

Recht biedt trouwens ook nog een garantie wanneer de mens faalt. Wanneer het in de informele, gezellige Kerk plots toch wat minder goed gaat en de mensen ineens in de kou komen te staan. Priesters en zusters wil men in het arbeidsrecht inschakelen omdat hun eigen kerkelijk statuut vaak wat in de wolken hangt.

Maar hoe zou het er dan aan toegaan in een kerk *zonder* recht? Misschien kunnen we dit stellen. Het recht, de ordening van de Kerk heeft samen met het enthousiasme de Kerk gemaakt tot wat ze is, wereldvertakt. Door haar werden melaatsen verzorgd en moerassen gedraineerd. Door haar verzezen donkere kathedralen «où des diables en pierre décrochent les nuages» om Jacques Brel te citeren in zijn lied *Le plat pays*. Het recht werd ook al te vaak een instrument van een Kerk die het tijdgebundene van vele regels niet meer inzag, het temperament van elke mens onvoldoende ruimte liet en de verscheidenheid van culturen ontkende, zie bijvoorbeeld de veroordeling in China van Matteo Ricci (1552-1610) die een voor de Chinezen begrijpelijk christendom voorstond.

Maar recht kan ook in de Kerk een positieve rol spelen. Soepele regels samen met klare afspraken laten zowel eigen initiatief als rechtszekerheid tot hun recht komen. Rechtszekerheid. Door theoretici wordt ze wel eens smalend benaderd. En Storme noemde ze in een landelijke bui de heilige koe uit ons recht. Zij blijft alleszins een vorm van rechtvaardigheid, die koe, ook in de Kerk.

De jaren tachtig zullen in de kerkelijke organisatie heel wat veranderingen teweegbrengen. De *Lex Ecclesiae Fundamentalis, mutatis mutandis* een soort kerkelijke grondwet, zal weldra worden ingevoerd. Het wetboek van 1917 zal door een meer aangepaste tekst worden vervangen. Talloze overbodige bepalingen zullen verdwijnen. Anderzijds wordt gestreefd naar een grotere rechtszekerheid. Ook meerdere postconciliaire structuren zullen in het recht geïntegreerd worden: denken wij maar aan de bisschoppensynode en de bisschoppenconferenties, waardoor de weg naar een meer collegiale Kerk nadrukkelijk wordt opengesteld.

De op til zijnde hervormingen zullen waarschijnlijk leiden tot een toenemend aantal mensen dat het canonieke recht bestudeert, ongetwijfeld ook tot het verschijnen van nieuwe handboeken en commentaren. De bestaande, die in hoofdzaak slaan op de Codex van 1917, raken trouwens hopeloos verouderd en vergeeld. Er zal eveneens een einde komen aan de studie van het kerkelijk recht met fotocopies van ontwerpen en van wijzigingen van ontwerpen en van wijzigingen van die wijzigingen. We

kunnen alleen maar hopen dat zulks snel gebeurt, een vacuum met oude regels die het niet meer doen en nieuwe die er nog niet zijn, moet zo kort mogelijk worden gehouden.

Oude regels die het vaak niet meer doen, inderdaad. Er is in de laatste jaren met de Kerk heel wat gebeurd. In de zestiger jaren was er de secularisatie. De invloed van de Kerk in de maatschappijstructuren bleef zeer belangrijk. Doch in het leven van de man in de straat stond de Kerk niet meer steeds in het midden. Anderzijds werden de zestiger jaren gekenmerkt door de bloei van de oecumenische beweging, die onder meer gestalte kreeg door het concilie, een opener Kerk met Johannes XXIII en de reizen in het begin van het pontificaat van Paulus VI. In de jaren zeventig werden de mensenrechten ontdekt. Herontdekt. Het gaat hier grotendeels om principes uit de westerse dus christelijke beschaving, doch de christenen aanvaardden ze niet. Of toch niet onmiddellijk. Zoals gezegd is er echter de laatste jaren veel positiefs gebeurd op dat terrein. Ook ideeën over godsdienstvrijheid braken verder door. De Kerk is niet meer de argwanige *societas perfecta* die te pas en te onpas met de staat rivaliseert.

De jaren tachtig zullen wellicht weer andere topics ten tonele voeren of in een scherper daglicht plaatsen. Over het geheel van het ambt in de Kerk zal ongetwijfeld nog gesproken worden. Andere dingen zullen eveneens ten berde komen. Want al bloeit elk jaar opnieuw dezelfde kerselaar, de wereld verandert snel.

De thematiek van deze *studiedag* bestrijkt niet het interne canonieke recht zelf. Maar wij vragen hier van de staat een decente houding tegenover de godsdiensten. Kunnen wij dit wel volhouden als de Kerk tussen haar veilige en hoge wallen zomaar haar zin doet? Juridisch misschien wel. Fraai is evenwel wat anders.

Om al deze redenen, om de verwezenlijking van de gemeenschapsidee, de doorstroming van ideeën, de duidelijker stem, de bescherming van de fundamentele rechten van de gelovigen is er vooreerst een instituut Kerk nodig en daarin dan recht.

Een recht dat ruimte laat en tijd niet negeert. Een recht dat gevormde juristen vraagt om het in de tachtiger jaren weer tot bloei te brengen. Die nieuwe lente, hij zou zeker niet te vroeg komen.